

Finland och fortsättningskriget

av docent Stefan Forss

Journalisten och författaren Henrik Arnstad har i ett antal stora tidningsartiklar samt i Sveriges Radio fördömt Finland skarpt för landets hantering av det historiska krigstida samarbetet med Tyskland 1941-1944. "Finland slogs på Hitlers sida. Gjorde gemensam sak med Hitler mot Stalin – i fyra och ett halvt år. Säg ... Vad har ni för uppfattning om Finlands moral?", skrev Arnstad i *Dagens Nyheter* 2006-09-16.

Det var Finlands ledning som genom sitt opportunistiska och kriminella anfälls- och säkerhetspolitiska risker för Sverige. Dömda finska krigsförbrytare som president Risto Ryti bär hela ansvaret.

säger han i *Svenska Dagbladet* den 29 november.

För Arnstad handlar det primärt om en moralfråga. Den vinklingen kan ifrågasättas, men erbjuder samtidigt möjlighet till en motfråga. Hur moraliskt hållbart är det

att hålla på Stalin i ur och skur? Men det ser naturligtvis bättre ut om man talar om de allierade.

För Finlands statsledning var landets existens den övergripande frågan från slutet av 1930-talet till andra världskrigets slut. "Tyskland och Sovjetunionen kom överens om en uppdelning [av Europa] i intressesfärer sensommaren 1939. För att kunna undvika att bli ockuperat av Sovjetunionen följande vinter tvingades Finland kämpa mot röda arméns angrepp. Vi tvingades göra detta ensamma, utan betydande utomstående hjälp", sa president Halonen i ett tal i Paris 2005-03-01.

Sovjetunionen ansatte Finland hårt efter vinterkriget. En betydande sovjetisk styrkeuppladdning skedde i Hangö. "Sovjetunionens stridskrafter i Hangö äro huvudsakligen sammanställda med tanke på ett snabbt anfall till lands. Hangö var som en pistol, riktad mot Finlands hjärta", sa president Ryti i ett tal till nationen 1941-06-26.

Ryssarna hade således ingalunda gett

upp ambitionen att skapa en baltisk lösning också i Finland. Den sista juni 1940 yttrade utrikesminister Molotov till sin litauiske kollega:

Ni måste vara så mycket realistiskt att ni inser att de små länderna kommer att försvinna. Ert Litauen tillsammans med övriga baltiska länder, Finland medräknat, kommer att införlivas med sovjetfolkens ärorika familj. [...] sovjetssystemet kommer i framtiden att härska i hela Europa.

Professor Ohto Manninen har klarlagt i detalj både den ryska styrkan i Hangö och de sovjetiska operativa planerna. Vid fortsättningskrigets utbrott fanns i Hangö bl a två infanteriregementen, en pansarbataljon, en ingenjörbataljon, ett artilleriregemente inklusive grovt järnvägsartilleri. Den ryska operativa planeringen utgick från att denna styrka skulle utgöra första vågen i ett anfall mot Helsingfors. Sammanlagt räknade man med att tre infanteridivisioner behövdes för att genomföra operationen. Uppladdningen skulle ske som en landstigningsoperation från Estland. Operationen gick i stöpet hösten 1941 då tyskarna drev bort ryssarna från Baltikum. I december evakuerade ryssarna hela sin kontingent från Hangö sjövägen, sammanlagt 27 809 man, väl motsvarande två divisioner.

Ännu i november 1940 hade Molotov under flera dagar i Berlin försökt utverka tillstånd av bundsförväntan Hitler för en militär uppgörelse med Finland.

Finlands statsledning begrep naturligtvis också att Sovjets allierade Tyskland hade

maktmedel att ta strupgrepp på Finland. Östersjön hade varit ett slutet hav för finska handelsflottan om tyskarna så velat. Finlands livmedelsförsörjning var beroende av Tysklands välvilja. Att det tyska hotet mot finska handelsflottan inte är en efterhandsrationalisering fick bl a överste Ragnar Nordströms rederi erfara. Mellan 1939-09-22 och 1941-06-03 förlorade Nordström ett halvdussin lastfartyg, som antingen sänktes eller prejadades och beslagtogs av tyskarna.

Arnstad har särskilt kritiserat statssekreterare Pertti Torstilas formulering att ”ibland står en nation inför stunder då man måste våga dansa vals med djävulen själv”. Men någon valmöjlighet till fred, frihet och oberoende hade finska statsledningen aldrig. Optionen om ett neutralt Finland var oacceptabel för båda stormakterna Sovjetunionen och Tyskland, vilket professor Henrik Meinander konstaterade i *Svenska Dagbladet* den 3 december och professor Bo Huldt i samma tidning den 6 december.

I Sveriges Radios diskussionsprogram den 30 november hävdade Arnstad att det är en förbjuden sanning i Finland att tala högt om hur Finland frivilligt slöt upp på Tysklands sida. Det är osant och exponerar en pinsam okunnighet. Krigstiden har debatterats i Finland ända sedan krigsslutet, faktiskt utan avbrott. Professor Mauno Jokiipii behandlade temat i *Jatkosodan synty* (Fortsättningskrigets födelse), en diger volym på 748 sidor som utkom 1987.

Omständigheterna ledde till militärt samarbete mellan Finland och Tyskland 1941-

1944. Bo Huldt skriver (SvD 2006-12-06):

När president Risto Ryti och överbefälhavaren general C G E Mannerheim övervägde Finlands möjligheter att stå neutralt utanför ett tysk-sovjetiskt krig, måste de ha räknat med risken att Tyskland skulle tvinga ett neutralt Finland till ett val vid krigsutbrottet.

Det kunde lätt ske genom ett ultimatum att en tysk invasionsstyrka var på väg att landstiga i sydvästra Finland, eller att tyska markförband i norska Finnmark avsåg att gå över gränsen till Finland i Petsamo på väg mot de sovjetiska ishavshamnarna på Kola. Tyskarna kunde ju räkna ut att Finlands folk aldrig skulle acceptera att hamna i krig på Sovjetunionens sida genom att göra militärt motstånd mot tyska förband som sades vilja återge till Finland det förlorade Karelen. Finland skulle således tvingas in i kriget mot Sovjetunionen under stor oreda och som tysk vasall. Inför det perspektivet fanns det inget annat val än att gå med i angreppet på egna villkor och för egna syften.

Finlands krav var att Tyskland garanterar landets fortbestående som stat samt leverans av livsmedel och återställande av 1939 års gränser. Det sistnämnda var det enda deklarerade krigsmålet under fortsättningskriget.

Det är svårt att döma våra ledande mäns aktivitet i relationerna till Tyskland från december 1940, när man betänker att de hade vetskap om så konkreta planer på landets likvidering,

skriver Jokipii.

Benedict Zilliacus har i sin bok *Bergets skugga* formulerat övertygande hur våra soldater gick ut i fortsättningskriget:

Vi gick inte [...] ut viljelösa, förledda av ansvarslösa, krigsgalna ledare. Vi gick helt enkelt ut som vi skulle ha gjort som enskilda individer för att hämta hem något vi hade förlorat. Känslan av det orättfärdiga i förlusten av Karelen var levande och spontan, och ingen produkt av propaganda.

Vi gick ut, många av oss, plågsamt medvetna om de fruktansvärda påtryckningar som Sovjet ända sedan sommaren 1940 hade utövat på Finland, med trupp-sammandragningar, saklös nedskjutning av finländskt trafikflyg, ideliga inblandningar i våra inre angelägenheter, ideliga nya krav och hinder för vår neutralitetspolitik och våra försvarsmöjligheter. Det var en outhärdlig situation, ur vilken ingen annan utväg kunde skönjas än krig.

Arnstad poängterar att Finland var Nazitysklands viktigaste politiska och militära allierade. Påståendet är absurt. President Halonen framförde Finlands ståndpunkt i sitt tal i Paris:

”För oss innebar världskriget ett separatkrig mot Sovjetunionen och vi hamnade inte i tacksamhetsskuld till andra.”

Halonen är jurist och begriper vikten och innebörden av formella avtal mellan stater. Arnstad menar att man i Finland sysslar med sorgliga ordlekar och att militärt samarbete är synonymt med att vara allierad och strida för Nazityskland. Varför gör inte Finland avbön likt Tyskland, undrar han.

Han argumenterar här likt finländska författaren Gösta Ågren, som under den stora krigsdebatten i *Vasabladet* och andra svenskspråkiga tidningar 1987–1991 menade att Finland stred ”för Tysklands världsherravälde, för folkmord och barbari”. Harry Järv, som åter är i elden, påpekade att detta var fel. Finlands soldater stred – för Finland.

Det är inte känt att Mannerheim i något skede skulle ha tagit order av Hitler. Marsken ledde kriget uteslutande från strategiska finska bedömningar och mål. I slutändan vändes de finska vapnen mot tyskarna. Det finns otaliga exempel på att Finland också vägrade tillmötesgå Tysklands militära krav och påtryckningar. Finska armén kunde lätt ha skurit av Murmanskanbanan och därmed stoppat de allierades massiva hjälpförsändelser till Sovjetunionen då behovet där var som störst. Mannerheim vägrade.

Professorerna Mauno Jokipii och Ohto Manninen har i en färsk uppsats i *Krigshistoriska Samfundets Tidskrift* utrett frågan om tyska och finländska målsättningar rörande belägringen av Leningrad. Den ursprungliga tyska målsättningen var att de stora städerna Moskva och Leningrad skulle utplånas. Därtill räckte inte tyskarnas militära styrka. Följaktligen försökte de få Finland att ta ett större ansvar rörande Leningrad och utlovade i gengäld territoriella vinningar. Finlands statsledning satte kategoriskt dövörat till. Man ville över huvud taget inte ha något att göra med Leningrad.

Jokipii och Manninen påpekar att några

finska operativa planer för erövring av Leningrad inte gjordes. ”Finska armén gjorde halt [...] av militära, men främst politiska orsaker.”

Ett bra exempel på militärt samarbete utan formellt underställande ger den berömda Gefechtsverband (Stridsavdelning) Kuhlmeys, som plötsligt infann sig i Finland i mitten av juni 1944 med order att fungera i *samverkan* med finska flygvapnet. Från finskt håll framförde sambandsofficieren kapten Jussi Laakso *begäran*, inte order om flyginsatser direkt till överstelöjtnant Kurt Kuhlmeys. Men denne respekterade de finska önskemålen och ville ha en ständigt uppdaterad lista med prioriterade mål och informerade i sin tur Laakso vilka uppdrag hans flygare skulle utföra. Våra veteraner som upplevt stödet från Kuhlmeys skickliga och tappra flygare, inte minst vid Tali och Ihantala, är de tyska vapenbröderna djupt tacksamma.

Arnstads andra källor är finländarnas påstådda brutaliteter i lägren Östkarelen. Inför de allierade ledarnas möte i Teheran hösten 1943 inledde Sovjet en veritabel propagandakampanj mot Finland för att i västmakternas ögon svartmåla Finland. Den finska ockupationen i Östkarelen framställdes som lika grym som tyskarnas. De från krigsskådeplatserna evakuerade ryska civila hade placerats i för ändamålet uppställda uppsamlingsläger (fi. siirtoleiri) som jämfördes med nazisternas koncentrationsläger. Favoriseringen av karelare framom ryssar och den första vinterns hungersnöd framställdes som medvetet, överlagt folkmord.

Arnstad har tagit till sig denna sovjetpropaganda. Han talar om etnisk rensning och ihjälsvältning av tusentals människor. Här finns kantänka orsak till finländsk avbön. Som illustration till sina artiklar i *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* använder han den sovjetiska krigsfotografen Galina Sankos beryktade bild – sorgmodiga ryska barn bakom taggtråd – från sommaren 1944.

Dålig skörd både 1940 och 1941 ledde bokstavligen till fatal livsmedelsförsörjning i hela Finland vintern och våren 1942. *Hufvudstadsbladet* rapporterade 2005-01-30 om fotografen Signe Brander, som svält ihjäl 73 år gammal den 17 maj 1942 på Nickby sjukhus utanför Helsingfors. Under krigsåren drabbades över 700 andra patienter på sjukhuset av samma grymma öde. Värst var just 1942 då 247 personer dog, främst av undernäring, och över 200 begrovs i massgraven vid sjukhuset. Att få fram livsmedel för patienter och personal var en orimlig uppgift. De egna odlingarna räckte inte långt då sjukhuset det året hade 1 754 patienter och en personalstyrka på drygt 450. Slutligen dog också sjukhusets husmor av umbärandena. Detta bör ge Arnstads term ”ihjälsvältning” perspektiv. Ovanstående är ett exempel på ett enda enskilt sjukhus!

Sankos foton är både sanna och falska. De är sanna i den meningen att den ”av de allierade befriade” ryska befolkningen åtminstone bildligt – i många fall också i verkligheten – hamnade i fångenskap bakom taggtråd. Som beskrivning av den finska parentesens i Fjärrkarelen är bilderna värdelösa.

Falsariet påtalas i Finska Historiska Samfundets bok *Suomalaisina Itä-Karjalassa - Sotilashallinnon ja Suomen Punaisen Ristin yhteistoiminta 1941-1944* (Som finländare i Fjärrkarelen – Militärförvaltningens och Finlands Röda Kors samarbete 1941 – 1944). Boken, som skrivits av Röda korsets förre biträdande generalsekreterare professor Gunnar Rosén, utkom 1998. Det är en självskriven referensbok för seriösa läsare.

De finska myndigheterna inbjöd en delegation svenska och schweiziska journalister på besök till Östkarelen i januari 1944 för att bekanta sig med läget. Man åkte kors och tvärs i området i en vecka, sammanlagt 300 mil. *Svenska Dagbladets* korrespondent Astrid ”Attis” Ljungström och *Dagens Nyheter*s krigstida korrespondent Karl Axel Tunberger hörde till dem som som med egna ögon fick se förhållandena i Aunus: tiotals sjukhus, sjukstugor, daghem, barn- och ålderdomshem, skolor och andra inrättningar besöktes, även fria karelare och ryssar i sina hem, uppsamlingsläger och ett läger för krigsfångar. Journalisterna hade möjlighet att fritt intervjua vem som helst och att rapportera utförligt i sina respektive tidningar utan någon finländsk censur, vilket skedde i sex stora reportage i de ledande svenska tidningarna 16-19 januari 1944.

Kontrasten till Sankos lögn ser man i en *äkta bild* tagen i uppsamlingslägret i Petroskoj i januari 1944 i samband med besök av journalister från *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Stockholms Tidningen* och schweiziska *Neue Zürcher Zeitung*.

Bakom den glada skaran ryska barn i uppsamlingslägret i Petroskoj syns fr v den militäradministrative chefen överste Olli Paloheimo, Karl-Olof Hedström (ST, i mitten), Max Helem (NZZ, med glasögon och grå filthatt). Mannen längst till höger har inte med säkerhet identifierats, men har utpekats som K A Tunberger (DN).

Förutom de utländska journalisterna och deras finländska värdar syns på bilden idel glada och till synes välmående barnansikten; någon taggtråd syns inte. I bildtexten sägs: "Vi omgavs ögonblickligen av en larmande skock barn, som inte skydde de höga myndighetspersonerna det minsta. De gamla damerna hälsade oss hjärtligt."

Karl-Olof Hedström (ST) som sett eländet i Petroskoj hösten 1941 var imponerad. Rosén:

Det starkaste intrycket på honom gjorde, nu två år senare, särskilt det arbete som gjorts för sjukvården, barnvården och skolväsendet. Det i nordisk anda utförda bildningsarbetet ansåg han vara en verklig kulturgärning.

Också Max Mehlem (NZZ) var positiv. Han hade inte funnit någon ödeläggelse i Petroskoj utöver den som uppstod vid striderna om staden hösten 1941 och som resultat av ryssarnas egna sprängningar.

K(arl) A(xel) Tunberger från *DN*, tidigare starkt kritisk mot Finlands utrikespolitik, menade att exkursionsgruppen enhälligt ansåg den ryska propagandan var löjlig. Astrid Ljungström (*SvD*) konstaterade att barndödligheten minskat med mer än hälften på ett år.

Tunberger (*DN* 1944-01-16) ansåg att finska militärförvaltningens chef överste Olli Paloheimo alls inte var någon Himmeler, utan en fin, kultiverad man, som verkade komma väl överens med inte enbart karelarna utan också med både internerade och fria ryssar. Attis Ljungström påpekade att sanitetskommendören Aarne Valle hade gjort ett stort humanitärt arbete. Framför allt hade man vinnlagt sig om att ta hand om barnen. Det var rörande att se hur de små rusade fram till honom och slöt sina armar kring honom, beskrev Ljungström situationen på ett barnhem.

Hedström sammanfattade:

Jag kan inte påstå att jag sett allt för att kunna ge en fullt tillförlitlig bild. Men jag har svårt att förstå varför ingen enda av de hundratals, ja tusentals fångar som jag träffat har antytt några sådana missförhållanden som den ryska propagandan utmålar. Jag har tidigare besökt det ockuperade Norge, Danmark, Belgien och Frankrike. Det har regelbundet bara varit fråga om timmar innan de första beskyllningarna mot ockupationsmakten hörts.

Tunberger och Hedström besökte en stuga där två familjer bodde i frihet. De flesta som bodde där var barn och 20-åriga

unga kvinnor. Flickorna berättade om sina tidigare erfarenheter i lägren. Disciplinen där var hård. Största ångesten skapade finnarnas obegripliga ständningsnit och det ständiga bastubadandet. För större förselser kunde man få prygel, 25 slag med björkkvist, hävdade flickorna.

Redaktörerna undrade då om någon av flickorna blivit pryglad. Svaret var nej. Något generade medgav de att de inte heller sett någon som skulle ha uppvisat märken efter prygel eller misshandel, "men sådant talades det om".

I Östkarelen skapade finländarna ett mer heltäckande hälsovårds- och socialt system än i Finland. Barndödligheten föll till hälften och vuxendödligheten till finländsk nivå. Vid uppbrottets stund sommaren 1944 var det inte enbart karelarna som grät utan också många ryssar.

Arnstad har hävdat att Finlands samarbete med Nazityskland innebar ett direkt säkerhetsshot mot Sverige. I Finland är man tacksam för att två svenska statsministrar, Carl Bildt och Göran Persson (2004) på Sveriges vägnar uttryckt sin uppskattning och sitt tack till Finlands soldater. På besök i Finland sommaren 1994 nämnde Bildt avvärjningssegrarna vid Tienhaara, Tali-Ihantala och Vuosalmi; Persson påpekade i september 2004 att dessa bidrog till att gränsen mellan Sverige och Sovjetunionen inte kom att gå längs Torne älv.

Det har gett Sverige ett säkerhetspolitiskt läge som var oändligt mycket tryggare och säkrare. Det kom att spela en avgörande roll för Sverige under efterkrigstiden.

Vid sitt officiella besök i Finland i augusti 2003 lade Konung Carl XVI Gustaf ned en krans inte endast vid krigargravarna på Sandudd och marskalk Mannerheims grav, utan också vid minnesstenen över de för Finland fallna svenska frivilliga soldaterna. Då det skedde stod svenske överstelöjtnanten Orvar Nilsson, 84, i givakt vid minnesstenen, varefter han avtackades

med ett kungligt handslag. Även för oss finländare var det ett stort och samtidigt emotionellt ögonblick.

Att Finlands folk uppskattar sina krigstida ledare framkom tydligt i december 2004 då *Den Störste Finländaren* genom tiderna röstades fram i TV. Marskalk Mannerheim vann överlägset. President Ryti, av Arnstad kallad krigsförbrytare, kom god tvåå.

Summary

Finland and the Continuation War

by *Stefan Forss, PhD*

The Swedish journalist Henrik Arnstad has, during the autumn of 2006, in several polemic articles, both in leading Swedish newspapers and other media, dealt with the issue of Finland's close co-operation with Nazi Germany during the Continuation War between Finland and the Soviet Union 1941-1944.

Arnstad's view is that Finland's choice of side was highly immoral and that Finland actually fought for the same goals as the Third Reich and behaved as cruelly against the civilian population and Russian POW's in occupied Karelia as did the Germans on the Eastern front.

The arguments presented by Arnstad, based as they are on poor sources are, in

addition, quite simply not factually correct. Both great powers, Germany and the Soviet Union rejected the option of Finnish neutrality. Finland eventually sided with Germany, not as a vassal, but pursuing her own political and military goals. The Finnish occupation of East Karelia was, in fact, humanitarian and without precedent, which international neutral journalists from Sweden and Switzerland alike were able to report without censorship in January 1944 after having travelled extensively in the occupied territories. The high mortality in the Russian camps in East Karelia in 1942 was due to famine in the whole of Finland. It was not a deliberate policy.